

stagnatie na 1936. Gemeentelijke instrumenten om de bouw te sturen waren er nauwelijks; alleen manipulatie van de markt door beïnvloeding van de gronduitgifte bleef over. Zo beschouwd manifesteert zich in het 'erfpachtschandaal' de onttakeling van de sociaal-democratische gemeentepolitiek in de jaren dertig, die ook op andere terreinen tot uiting kwam, bijvoorbeeld in de kwestie van de loonsverlaging voor gemeentepersoneel. Dat is voor mij de diepere tragiek van De Miranda: in één persoon vertegenwoordigt hij zowel de opkomst als de neergang van de sociaal-democratische gemeentepolitiek.

Een sociaal-structurele benadering had ook meer licht kunnen werpen op andere aspecten van De Miranda's optreden en de sociaal-democratische gemeentepolitiek. Zo miste ik begrippen als 'ingroei' (de verstrengeling van beweging en overheidsapparaat) en 'generatie' (De Miranda vertegenwoordigt een hele groep generatiegenoten in de SDAP). Van belang lijkt mij ook een beoordeling van de sociaal-democratische politiek in het licht van de sociale tweedeling van de arbeidersklasse (de SDAP-politiek steunde in hoge mate op, en was ook voornamelijk bedoeld voor, het beter betaalde, geschoolde deel van de arbeidersbevolking). Het is mijn stellige indruk dat de gekozen vorm (de biografie) en de gekozen stijl (*oratio pro domo*) het zicht op dit soort problemen heeft belemmerd. Dit doet verder niets af aan mijn grote waardering voor de grondigheid, de diepgang en het engagement van Borrie (die zijn faam als sociaal-democratische 'huisgeschiedschrijver' meer dan waar maakt), maar bepaalt wel de grenzen van de bruikbaarheid van zijn boek voor de geschiedschrijving van Amsterdam en de sociaal-democratie.

A. Knotter

B. Hogenkamp, P. Mol, *Van beeld tot beeld. De films en televisieuitzendingen van de CPN, 1928-1986* (Amsterdam: Stichting film en wetenschap, 1993, 351 blz., f35,-, ISBN 90 70224 216).

In september 1990, driekwart jaar voor zij zichzelf ophief om in Groen Links op te gaan, heeft de CPN haar collectie films en videobanden gedeponereerd bij de Stichting film en wetenschap. De SFW-medewerkers Bert Hogenkamp en Peter Mol hebben in *Van beeld tot beeld* dit materiaal geïnventariseerd. Aan die inventarisatie laten ze vier historische achtergrondartikelen voorafgaan die samen tweederde van het boek beslaan.

Het eerste deel van de inventaris omvat 'films gemaakt in opdracht van de CPN of verwante organisaties'. De auteurs geven geen definitie van het begrip 'verwante organisaties', maar kennelijk gaat het om pure mantel- of sluiierorganisaties van de CPN (slechts in één geval, het Comité hulp aan Spanje, had dit nader uitgezocht moeten worden). De oogst is hier vrij mager: 15 films uit de periode 1928-1938, waarvan er slechts één bewaard is, en eveneens 15 uit de jaren 1945-1969 (waarvan slechts drie van na 1959); van die laatste 15 films zijn er zes bewaard, vijf zijn geheel verloren gegaan en van vier is 'werkmateriaal' bewaard gebleven. Bij het 'beschrijven' van de verloren gegane films hebben de auteurs het zich niet al te moeilijk gemaakt: hun gegevens hebben ze meestal letterlijk overgeschreven uit recensies in de communistische pers. Belangrijker is het tweede deel van de inventaris: de 94 televisieuitzendingen die de CPN tussen 1965 en 1986 verzorgd heeft in het kader van de zendtijd voor politieke partijen. Van die 94 ontbreken er acht, de overige zijn geheel of grotendeels bewaard gebleven.

Dat het medium film in de CPN-geschiedenis van de jaren twintig tot en met vijftig een veel grotere rol gespeeld heeft dan de magere productie van eigen films zou doen denken wordt duidelijk gemaakt in de eerste twee achtergrondartikelen, van de hand van Bert Hogenkamp.

Bijna alle aspecten van de vraag, hoe de Nederlandse communisten met de film omgingen, komen ter sprake: de vertoning van Russische films (veel belangrijker dan die van de eigen producties), organisatorische en commerciële problemen, problemen met de filmkeuring, communistische acties tegen 'fascistische' en anti-sowjet-films en zelfs de filmkritieken in de communistische pers. De laatste twee artikelen, van Peter Mol, behandelen een strakker omschreven onderwerp: eerst het beleid van de regeringen in 1948-1965 om de CPN van zendtijd uit te sluiten en daarna het zendtijdbeleid van de CPN vanaf 1965, toen ze eindelijk tot de televisie werd toegelaten, tot 1986, toen ze al haar Tweede-Kamerzetels verloor en daarmee uit de ether verdween.

Als evenementiële geschiedschrijving zijn deze vlot geschreven hoofdstukken stellig geslaagd en van veel nut voor wie zich in de CPN-geschiedenis wil oriënteren. Wie dieper op de communistische 'partijcultuur' wil ingaan, vindt in dit boek eerste aanzetten, niet meer. Zo worden (85) de Waarheid-filmochtenden in Amsterdam wel als 'alternatieve kerkdienst' aangeduid, maar op de vraag in hoeverre de communisten ook een soort 'zuil' vormden wordt niet ingegaan. In het hoofdstuk over de uitsluiting van de CPN van zendtijd zou een verwijzing naar de problemen van enkele jaren geleden rondom zendtijd voor de Centruumpartij verhelderend geweest zijn: niet alleen angst en/of dogmatisme bepaalden het beleid van regering en kamermeerderheid, maar ook de wens om duidelijk te maken dat de CPN, hoewel legaal, geen 'gewone' democratische partij was. Wat wel goed uit de verf komt, is de ambivalentie waarmee de communisten, vanouds meesters van het gesproken en gedrukte woord en huiverig voor al te 'luchtige' propaganda, het medium film tegemoet traden.

Het gebrek aan diepgang is waarschijnlijk vooral het gevolg van de beperkingen die de auteurs zich ten aanzien van hun 'bronnen' hebben opgelegd; buiten rapporten van de filmkeuring en de *Handelingen der Staten-Generaal* zijn dat: de communistische persorganen, vanaf de jaren vijftig ook stukken uit het CPN-archief en verder zestien interviews met (ex-)communistische hoofdrolspelers. Bijna allemaal communistische bronnen dus die zelden kritisch getoetst worden. Cijfers over leden- en bezoekersaantallen — die vaak schaamteloos geflatteerd waren — worden zonder meer overgenomen, zelfs de 90.000 bezoekers van het Waarheid-festival in 1947 (dat het er slechts 32.000 geweest waren moest *De Waarheid*, door de gemeente Amersfoort in het nauw gedreven wegens de vermakelijkheidsbelasting, destijds al schoorvoetend erkennen). Ook de geïnterviewden worden zonder toetsing aangehaald. Daardoor is vooral het verhaal over de laatste tv-jaren van de CPN, dat steunt op de mededelingen van teleurgestelde vernieuwers als Ton van Hoek en Gerrard Verhage, wel heel erg somber en naargeestig uitgevallen.

Maar laat ik positief eindigen. Hogenkamp en Mol hebben blijkbaar tempo vóór diepgang laten gaan en daardoor hebben ze in minder dan twee jaar een nuttig boek kunnen afleveren. Een breed opgezette studie over de CPN-partijcultuur zou nog mooier geweest zijn, maar hoe lang zou dat geduurd hebben en hoe groot zou het gevaar van verzanden daarbij zijn geweest?

A. A. de Jonge

F. A. C. Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten* ('s-Gravenhage: SDU uitgeverij Koninginnegracht, 1993, 460 blz., f79,90, ISBN 90 12 08003 7).

De rol van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in de contemporaine militaire, politieke en sociaal-economische geschiedenis is in Nederland, zeker vergeleken met bijvoorbeeld de Angelsaksische landen, nogal onderbelicht gebleven. In deze situatie begint geleidelijk veran-